

- 8 -

Διαβάζοντας τον Οιδίποδα Τύραννο του Σοφοκλή
μέσα από την Ανθρώπινη Κατάσταση της H. Arendt

*Τι είμαι δεν ντρέπομαι. Την τύχη έχω μάνα κι ο
συγγενής της ο χρόνος από μικρό μεγάλο με όρισε.*

Τέτοιος γεννήθηκα. Θα μείνω να ψάχνω.

Θα τη μάθω τη γενιά μου.

Σοφοκλής, Οιδίπους τύραννος

Σκοπός της παρούσας μελέτης είναι να διερευνήσει τη δυνατότητα συσχετισμού ορισμένων βασικών εννοιών της φιλοσοφίας της Hannah Arendt, όπως αυτές νοούνται στο έργο της: *Η ανθρώπινη κατάσταση*, με τον *Οιδίποδα Τύραννο* του Σοφοκλή.

Συγκεκριμένα η ερευνητική υπόθεση που τίθεται στην κρίση επιβεβαίωσης ή απόρριψης είναι: Είναι δυνατή η συσχέτιση των εννοιών «πράξη», «ομιλία», «αποκάλυψη», «πολλότητα», «δύναμη της υπόσχεσης» και «δύναμη της συγχώρεσης», όπως αυτές παρουσιάζονται στο έργο *Η ανθρώπινη κατάσταση* με το περιεχόμενο του μύθου του *Οιδίποδα Τυράννου* του Σοφοκλή; Σε αυτό το πλαίσιο, γίνεται ταυτόχρονα ανάλυση και σύνδεση των στοιχείων της αρεντιανής φιλοσοφίας που προαναφέρθηκαν με τα στοιχεία εκείνα του Οιδίποδα που αντιστοιχούν στις εν λόγω έννοιες. Προσπάθειά μου ήταν να αποφευχθεί μια απλή εφαρμογή του ενός κειμένου στο άλλο και να δημιουργηθούν συνθήκες «διαλόγου» μεταξύ των δύο έργων.

Αφορμή για την εν λόγω έρευνα στάθηκε από τη μία πλευρά η αγάπη μου για το έργο του Σοφοκλή, από την άλλη, το ενδιαφέρον που μου κίνησε η έννοια της πράξης στην *Ανθρώπινη Κατάσταση*. Η μετάφραση της ελληνικής λέξης «πράξη» στα αγγλικά, δηλαδή στη γλώσσα στην οποία έγραψε η Arendt, είναι «act». Ταυτόχρονα, στην αγγλική γλώσσα οι

λέξεις «act» και «actor» σημαίνουν «παράσταση» και «ηθοποιός» αντίστοιχα. Από αυτήν την περιέργη σύμπτωση της διττής έννοιας της λέξης ξεκίνησε η ιδέα για τη συγκεκριμένη εργασία.

Όσον αφορά τη δομή του κειμένου, ξεκινώντας, γίνεται μία σύντομη αναφορά στην ιστορία του Οιδίποδα. Εν συνεχεία, εξετάζονται κατά σειρά: η έννοια της πράξεως ως αρχή, η έννοια της αποκάλυψης, η έννοια του λόγου, η έννοια της πολλότητας και του πολιτικού και τέλος οι έννοιες των δυνάμεων της συγχώρεσης και της υπόσχεσης –κατ’ αντίστοιχία με τις ιδιότητες του αμετάκλητου και του απρόβλεπτου της πράξης, λαμβάνοντας πάντα ως σημεία αναφοράς τα έργα της Arendt και του Σοφοκλή. Ολοκληρώνοντας με αυτόν τον τρόπο το κυρίως μέρος της εργασίας, καταλήγουμε με τα συμπεράσματα.

1. Λίγα λόγια για τον Οιδίποδα

Ο *Οιδίπους Τύραννος* είναι η κορυφαία τραγωδία του Σοφοκλή, την οποία ο Αριστοτέλης θεωρούσε πρότυπο τραγωδίας καθώς σε αυτήν κατ’ επανάληψη αναφέρεται στην πραγματεία του «Περὶ Ποιητικῆς»¹. Το πότε χρονολογείται θεωρείται άγνωστο, εικάζεται ωστόσο ότι πρωτοεμφανίστηκε το 428 π.Χ.. Συνοπτικά, η υπόθεση έχει ως εξής: Ο βασιλιάς της Θήβας Λάιος λαμβάνει χρησμό ότι θα τον φονεύσει ο γιος του, ο οποίος θα παντρευτεί τη μητέρα του. Έτσι, όταν γεννηθεί ο Οιδίπους, ο Λάιος μαζί με την γυναίκα του, την Ιοκάστη, του τρυπάνε τα πόδια και τον αφήνουν στο όρος Κιθαιρώνα. Ένας βοσκός τον βρίσκει και, επειδή τον λυπάται, τον σώζει και τον παραδίδει σε έναν άλλο βοσκό, ο οποίος τον δίνει στο βασιλικό ζεύγος της Κορίνθου, τον Πόλυβο και τη Μερόπη, που δεν είχαν παιδιά. Αυτοί το υιοθετούν και το ονομάζουν Οιδίποδα, δηλαδή με οίδημα (πρήξιμο) στα πόδια.

Αφού έχει μεγαλώσει ο Οιδίπους και αμφισβητώντας την καταγωγή του, καθώς κάποιος τον αποκάλυψε νόθο, πηγαίνει στους Δελφούς, απ’ όπου μαθαίνει ότι υπάρχει χρησμός πως θα σκοτώσει τον πατέρα του και θα παντρευτεί τη μητέρα του. Θεωρώντας πως οι Κορίνθιοι είναι οι πραγματικοί του γονείς, και επειδή φοβάται μήπως πραγματοποιήσει τα

---

¹ Αριστοτέλης, *Περὶ Ποιητικῆς*, μτφρ. Σίμου Μενάνδρου, Εισαγωγή, κείμενο και ερμηνεία Ι. Συκουτρή, Ακαδημία Αθηνών, Αθήνα 1997, 1455a] [8] «Πασῶν δὲ βελτίστη ἀναγνώρισις ἢ ἐξ αὐτῶν τῶν πραγμάτων, τῆς ἐκπλήξεως γιγνομένης δι’ εἰκότων, οἷον ἐν τῷ Σοφοκλέους Οιδίποδι...».

όσα αποκάλυψε ο χρησμός, φεύγει από την Κόρινθο. Στον δρόμο, συναντάει τον Λάιο και –μη γνωρίζοντας ποιος εκείνος είναι –τον σκοτώνει. Φτάνοντας στη Θήβα, λύνει το αίνιγμα της Σφίγγας, σώζει την πόλη, στέφεται εκείνος νέος βασιλιάς και παντρεύεται την Ιοκάστη – και πάλι αγνοώντας ότι εκείνη είναι η μητέρα του.

Η πλοκή της τραγωδίας *Οιδίπους τύραννος* του Σοφοκλή αρχίζει από το σημείο που τη Θήβα έχει πλήξει νέος λοιμός και ο Οιδίπους, ως βασιλιάς–κυρίαρχος καλείται να σώσει την πόλη του. Νέος χρησμός επιτάσσει να βρεθεί ο δολοφόνος του Λαίου, γιατί η παρουσία του στη Θήβα είναι αυτή που μιαίνει την πόλη. Κατά την αναζήτηση του δολοφόνου, ο Οιδίπους ανακαλύπτει, αλλά και αποκαλύπτει, την ταυτότητά του. Μόλις, «ἀλλ' ἐξὺπαρχῆς αὐθις αὐτ' ἐγὼ φανῶ»,¹ φέρνει τα τετελεσμένα στο φώς, η Ιοκάστη αυτοκτονεί, ο Οιδίπους αυτοτυφλώνεται και ζητά να εξοριστεί από την πόλη.

2. Η πράξη

Η πράξη, όπως αυτή νοείται στην «Ανθρώπινη Κατάσταση», μαζί με τις άλλες δύο λειτουργίες της ανθρώπινης ύπαρξης, τον μόχθο και την εργασία, αποτελούν τη λεγόμενη *vita activa*. Όπως αποτυπώνεται μέσα από την φιλοσοφία της Arendt, η πράξη είναι η αρχή, η αφετηρία, το να θέτει κανείς κάτι σε κίνηση² και μάλιστα αυτή η ικανότητα του να θέτεις κάτι σε κίνηση νοείται ως ελευθερία.³ Η πράξη βρίσκεται σε άμεση και αναγκαστική συνάφεια με την ομιλία. Μέσω αυτών των δύο, το άτομο αποκαλύπτει το « Ποιος είναι», την ταυτότητά του.⁴

2.1. Πράξη ως αρχή

Η Arendt συσχετίζει το ρήμα «πράττω» με την αρχαία ελληνική λέξη «ἀρχειν» και τη λατινική «agere». Με αυτή την έννοια της πράξης ως αρχής, ως πρωτοβουλίας, «σε κάθε ανθρώπινη δραστηριότητα υπάρχει ένα στοιχείο γεννησιμότητας».⁵ Πράττω σημαίνει αρχίζω, σημαίνει θέτω κάτι

---

¹ Σοφοκλής, *Οιδίπους Τύραννος*, μτφρ. Κ. Τοπουζής, Επικαιρότητα Ο.Ε., Αθήνα 1992, στίχ. 132.

² Arendt Hannah, *Η ανθρώπινη κατάσταση*, μτφρ. Στ. Ροζάνης, Γ. Λυκιαδρόπουλος, Γνώση, Αθήνα 1986, σ. 244.

³ <http://plato.stanford.edu/entries/arendt/#AreTheAct>.

⁴ Arendt, *ό.π.*, σ. 245.

⁵ Στο ίδιο, σ. 21.

σε κίνηση.¹ Αυτό ακριβώς έκανε και ο Οιδίπους με το να φύγει από την Κόρινθο, να σκοτώσει το Λαίο, να παντρευτεί τη μητέρα του, την Ιοκάστη. Κανείς θα μπορούσε να παρατηρήσει ότι ο Οιδίπους έθεσε σε κίνηση όχι μόνο την τραγική ιστορία του, αλλά και ξεκίνησε εκείνο το οποίο ήθελε να αποφύγει. Φαίνεται σαν η πράξη να ξεπερνάει το ίδιο το υποκείμενο από τη στιγμή, μάλιστα, που αυτή αναγκαστικά πραγματώνεται μέσα σε συνθήκες πολλότητας.

2.2. Πράξη και λόγος ως αποκάλυψη

«Κρέοντ', έμαυτοῦ γαμβρόν, ἐς τὰ Πυθικὰ ἔπεμψα Φοίβου δώμαθ', ὡς πύθοιθ' ὄ τι *δρῶν* ἢ τί *φωνῶν* τήν δε ῥυσαίμην πόλιν» (Τον γυναικάδερφο μου τον Κρέοντα του Μενοικέα από μέρες τον έστειλα στο μαντείο του Φοίβου να πάρει χρησμό, τι λέγοντας ή κάνοντας θα σώσω την πόλη).² Έτσι μιλάει ο Οιδίποδας στους στίχους 69-72 του έργου στου Σοφοκλή. Προτάσσει τον **λόγο** και την **πράξη**. Ωστόσο, μέσω του συνδυασμού αυτών των δύο, θα προκύψει εκτός από τη σωτηρία της πόλεως και η αποκάλυψη της ταυτότητάς του. Η σύνδεση με τη φιλοσοφία της Arendt είναι εμφανής. Αφενός, με την πράξη και τον λόγο κανείς αποκαλύπτει το «Ποιος είναι», σε αντιδιαστολή με το «τι είναι», αφετέρου τονίζεται η αναγκαστική σχέση μεταξύ των δύο αυτών λειτουργιών για την ύπαρξη του δρώντος υποκειμένου καθεαυτού³. Πρόκειται για μία λειτουργία, η οποία «ανεξάρτητα από το ιδιαίτερο περιεχόμενό της, καθιερώνει πάντοτε σχέσεις, και συνεπώς έχει μία εγγενή τάση να ανατρέπει κάθε περιορισμό και να υπερβαίνει κάθε όριο».⁴

Ιδιαίτερο στοιχείο της αποκάλυψης είναι ότι ενώ αυτή πραγματοποιείται από το υποκείμενο, συνήθως δεν πραγματοποιείται συνειδητά, αλλά ασυνείδητα. Επιπροσθέτως, εδώ παραλληλίζεται η αποκάλυψη με τον δαίμονα της ελληνικής θρησκείας, ο οποίος «ακολουθεί σαν ίσκιος κάθε άνθρωπο σε ολόκληρη τη ζωή του, προβάλλοντας πάντα πίσω από τον ώμο του και όντας έτσι ορατός μόνο σε όσους συναντούσε».⁵ Η άγνοια

---

¹ Στο ίδιο, σ. 244.

² Σοφοκλής, *Οιδίπους Τύραννος*, ό.π., στίχ. 69-72.

³ Arendt, *ό.π.*, σ.245. Ειδικά για τη σχέση πράξης-λόγου όσον αφορά τη σημασία της για τον προσδιορισμό του υποκειμένου «Πράξη δίχως ομιλία δεν θα ήταν πλέον πράξη διότι δεν θα υπήρχε πράτων, και ο πράτων, ο ποιητής των πράξεων, δεν είναι δυνατόν να υπάρξει αν συγχρόνως δεν είναι και εκφωνητής των λόγων».

⁴ Στο ίδιο, σ. 261.

⁵ Στο ίδιο, σ. 247.

αυτή του ποιον αποκαλύπτεις ως εαυτό, συμβάλλει στην τραγικότητα της έννοιας της πράξης. «Αγὼ ξένος μὲν τοῦ λόγου τοῦδ' ἔξερω, ξένος δὲ τοῦ πραχθέντος» (Σε ὅσα εἶπαν καὶ ἐγίνα τότε απῶν καὶ ἀνήξερως)¹ δηλώνει ο Οιδίπους, αγνοώντας και ο ίδιος ποιος πραγματικά είναι. Η αποκάλυψη, μέσω της πράξης και της ομιλίας, έχει τεθεί σε κίνηση.

2.2.1. Ειδικά η ομιλία και η σημασία της για την αποκάλυψη

Απαραίτητη συνθήκη για την αποκάλυψη είναι η αναγγελία ὄσων ἔχουν γίνει, ὄσων γίνονται καὶ ὄσων πρόκειται νὰ γίνουν, μέσω της ομιλίας.² Ἐτσι καὶ στον Οιδίποδα η αποκάλυψη θα ἦταν ἀδύνατη, εἴαν δεν συνέβαλε η ομιλία. Καὶ ἐνῶ ο λόγος κατέχει πρωτεύουσα θέση σε ὄλο το κείμενο του Σοφοκλή, για τους σκοπούς της εργασίας, εστιάζουμε σε δύο διαλόγους: (i) αὐτόν με την Ιοκάστη καὶ (ii) αὐτόν με τον Βοσκό. Σε κάθε ἕναν ἀπὸ αὐτούς τους διαλόγους, για τις ἀνάγκες της εργασίας, θα επικεντρωθούμε στα ὅσα λέει κυρίως το υποκείμενο που αποκαλύπτεται, δηλαδή ο Οιδίπους, καὶ δευτερευόντως σε ὅσα διατυπώνουν οι συνομιλητές του.

(i) Ὅσον αφορά τον διάλογο με την Ιοκάστη, τη μητέρα/σύζυγο του Οιδίποδα, μέσα ἀπὸ μια σειρά ερωτήσεων καὶ ἀπαντήσεων, η αποκάλυψη μέσω της ομιλίας ἀρχίζει νὰ συντελεῖται. Ειδικά, ο Οιδίπους ἀναφέρει ὅτι εἶχε μάθει, ἀπὸ ἕναν χρησμό που εἶχε λάβει, πως θα παντρευόταν τη μητέρα του καὶ θα σκότωνε τον πατέρα του. Ξεδιπλώνονται σταδιακά τα ὅσα ἐγίναν: Ὁ χρησμός ἀπὸ τους Δελφούς, η φυγή του Οιδίποδα ἀπὸ την Κόρινθο, ο καβγάς στον δρόμο με ἕναν περαστικό –ο οποίος ἐν τέλει ἦταν ο πραγματικός του πατέρας, ο Λάιος– καὶ ο φόνος του τελευταίου ἀπὸ τον Οιδίποδα.³ Ἐτσι ο Οιδίπους «λέγοντας» ἐντάσσεται στον ἀνθρώπινο κόσμο καὶ «η ἐνταξη αὐτή μοιάζει δεύτερη γέννηση».⁴ Ὁ μόνος τρόπος νὰ εἶχε ἀποφευχθεῖ αὐτή θα ἦταν η σιωπή καὶ η ἀπραξία.⁵ Η Ιοκάστη, ἀντιλαμβανόμενη τι ἔχει γίνει, ἀφοῦ σε αὐτό το σημεῖο η ταυτότητα του συζύγου/γιού ἐμφανίζεται με περισσότερη σαφήνεια σε αὐτήν ἀπ ὅτι στον ἴδιο⁶, κάνει μία τελευταία προσπάθεια νὰ τον ἀποθαρρύνει ἀπὸ την αποκάλυψη καὶ ἀπὸ τη γνώση: «ἰοῦ ἰοῦ, δύστηνε· τοῦτο γάρ σ'

¹ Σοφοκλής, *Οιδίπους Τύραννος*, ὁ.π., στίχ. 219-220.

² Arendt, ὁ.π., σ. 246.

³ Σοφοκλής, *Οιδίπους Τύραννος*, ὁ.π., στίχ. 800-822.

⁴ Arendt, ὁ.π., σ. 243.

⁵ Στο ἴδιο, σ. 247.

⁶ Στο ἴδιο, σ. 247.

ἔχω μόνον προσειπεῖν, ἄλλο δ' οὔποθ' ὕστερον» (ὦι δύσμοιρε! Μόνο αυτό μπορώ να πω! Μετά Ποτέ Τίποτα.)¹ είναι τα δικά της λόγια. Όμως η αποκάλυψη έχει σχεδόν φτάσει στο τέλος.

(ii) Ο δεύτερος διάλογος, ο τελευταίος πριν από την αυτοκτονία της Ιοκάστης, είναι αυτός μεταξύ του αγγελιαφόρου/ βοσκού και του Οιδίποδα,² ώσπου κορυφώνεται στους στίχους 1182 – 1185:

ιοῦ ἰοῦ· τὰ πάντ' ἄν ἐξήκοι σαφῆ.	ὦι Τώρα! Ὅλα Ὅλα φανερώθηκαν!
ὦ φῶς, τελευταῖόν σε προσβλέψαιμι	Φως Αχ! Να μη σε ξανάβλεπα!
νῦν,	Με το στίγμα του ανόσιου γεννήθηκα
ὅστις πέφασμαι φύς τ' ἄφ' ὧν οὐ	Τη μάνα μου κοιμήθηκα ἔσπειρα
χρῆν, ξὺν οἷς τ'	Τον πατέρα μου σκότωσα
οὐ χρῆν ὀμιλῶν, οὔς τέ μ' οὐκ ἔδει	Τα ὅλα ὅσα δεν ἔπρεπε ὅλα τα ἔκανα!
κτανῶν.	

Στην κορύφωση η πράξη και η ομιλία γίνονται ένα πλέγμα, μέσα από το οποίο προκύπτει πλέον με σαφήνεια η ταυτότητα του πρωταγωνιστή. Τα λόγια δεν νοούνται ως ένα απλό μέσο επικοινωνίας, το οποίο κάλλιστα θα μπορούσε να αντικατασταθεί από ένα άλλο σύνολο σημείων, αλλά φανερώνουν την αναγκαιότητά τους για την αποκάλυψη.³ Ο Οιδίπους μιλάει και με τα ὅσα λέει γίνεται η σύνδεση με τα ὅσα ἔπραξε. Η πράξη και ο λόγος φανερώνονται σε αυτόν, από αυτόν.

2.3. Πράξη σε συνθήκη πολλότητας και η πολιτική της σημασία

Πεδίο δράσης των ατόμων και διά-δρασης αλλά και συν-ύπαρξης η συνθήκη της πολλότητας. Η πολλότητα, μάλιστα, των ανθρώπων προσλαμβάνεται από την Arendt, ως βασική συνθήκη τόσο της πράξης όσο και της ομιλίας⁴ και ταυτόχρονα είναι «η κατ' ἐξοχήν προϋπόθεση –όχι απλώς η *condition sine qua non*, αλλά η *condition per quam*– κάθε πολιτικής ζωής».⁵ Ἐξω από τον δημόσιο χώρο, η πράξη και η ομιλία χάνουν τη σημασία τους και γίνονται μέσα επιτέλεσης ενώ η αποκάλυψη καθίσταται παντελῶς αδύνατη.⁶ Πραγματώνονται, λοιπόν, αυτές οι δύο λει-

¹ Σοφοκλής, *Οιδίπους τύραννος*, ὁ.π., στίχ. 1071-1072.

² Στο ἴδιο, σ. 127-131.

³ Arendt, ὁ.π., σ. 246.

⁴ Στο ἴδιο, σ. 241.

⁵ Στο ἴδιο, σ. 7.

⁶ Στο ἴδιο, σ. 248.

τουργίες, στο διάστημα μεταξύ των ανθρώπων, ανάμεσά τους. Χαρακτηριστικά εδώ η Arendt, αναφερόμενη στα συμφέροντα (interests) που πηγάζουν από την ανθρώπινη συνύπαρξη, στην οποία εκδηλώνονται οι πράξεις και τα λόγια παρατηρεί:¹ «Αυτά τα συμφέροντα αποτελούν, στην απόλυτη κυριολεξία, κάτι το οποίο interest, βρίσκεται μεταξύ των ανθρώπων και συνεπώς μπορεί να τους συνδέει. Η ομιλία και η πράξη αφορούν ως επί το πλείστον αυτό το “ενδιάμεσο”».²

Τονίζεται λοιπόν ότι το πλέγμα των ανθρώπινων σχέσεων είναι αυτό που συγκροτεί τον χώρο του δημόσιου βίου, αλλά και ταυτόχρονα τον αποτελεί.³ Η συνύπαρξη και η σύμπραξη των ανθρώπων εντός πλαισίου, εντός της πόλεως, είναι αυτή που καθορίζει και δίνει περιεχόμενο στο τι είναι πολιτικό.⁴

Άμεση σχέση με την ύπαρξη της πράξης και της ομιλίας στον χώρο μεταξύ των ανθρώπων έχει η έννοια του πολιτικού. Έτσι, «η πολιτική σφαίρα προκύπτει άμεσα από τη σύμπραξη, “από τη συμμετοχή στους λόγους και τα έργα”. Η πράξη [...] είναι η δραστηριότητα εκείνη που τη συνιστά».⁵ Επομένως, για την Arendt η πράξη γίνεται αντιληπτή ως ουσία του πολιτικού, τοποθετείται στο επίκεντρό του.

Επανερχόμενοι στον Οιδίποδα, τον «στερνό συμπολίτη»⁶ (ὕστερος γὰρ ἄστὸς εἰς ἄστους τελῶ), όπως ο ίδιος αυτοαποκαλείται, αυτό που προσδοκάται μέσω της πράξης είναι η σωτηρία της πόλεως. Ιδιαίτερη σημασία σε αυτό το σημείο έχει ο ρόλος του Χορού, καθώς αυτός αποτελεί το σώμα του θηβαϊκού λαού, που συνυπάρχει και συζητά με τον Οιδίποδα, εκφράζοντας την ανάγκη της πόλεως για σωτηρία:⁷

---

¹ Στο ίδιο, σ. 249.

² Στο ίδιο, σ. 250-251.

³ Στο ίδιο, σ. 252.

⁴ Hannah Arendt, *The Promise of Politics*, Schocken Books, Νέα Υόρκη 2005, σ. 93.

⁵ Arendt, *Η ανθρώπινη κατάσταση*, ό.π., σ. 271.

⁶ Σοφοκλής, *Οιδίπους τύραννος*, ό.π., στίχ. 222.

⁷ Στο ίδιο, στίχοι 178-188.

ὄν πόλις ἀνάριθμος ὄλλυται·
νηλέα δὲ γένεθλα πρὸς πέδω θαναταφόρα
κεῖται
ἀνοϊκτῶς·

180

ἐν δ' ἄλοχοι πολιαί τ' ἔπι ματέρες
ἄκταν παρα βώμιον ἄλλοθεν ἄλλαι
λυγρῶν πόνων ἱκετῆρες ἐπιστενάχουσιν.
παιὰν δὲ λάμπει στονόεσσά τε γῆρυς
ὄμαυλος

185

ὦν ὕπερ, ὦ χρυσέα θυγάτερ Διός,
εὐῶπα πέμψον ἀλκάν

Την αφανίζουν την πόλη τα
αμέτρητα
Μικρά παιδιά αθρήνητα
το χῶμα κείνται ἀσπλαχνα
θάνατο απλώνουν

γυναίκες μέσα στα δεινά
και μάνες ασπρομάλλες
στους βωμούς σωριασμένες.
Από παντού
Δέονται και κλαιν' για τα δεινά
Και ἐξιλέωση!

Κόρη του Δία Ασύγκριτη Ἐλεος.
Ἐλα βοήθεια Σταμάτα τα.

Καλείται λοιπόν ο Οιδίπους, ως βασιλεύς, να πράξει. Καλείται να πράξει με την έννοια της πράξης ως αρχής και μάλιστα πολιτικά. Μέσα στη συνύπαρξη ο Χορός απαιτεί από τον Οιδίποδα να δράσει πολιτικά, απαιτεί από αυτόν να αποκαλύψει τον δολοφόνο του Λαίου, ώστε να επέλθει η σωτηρία της πόλεως και τελικώς –εν αγνοία του– απαιτεί να επέλθει η αποκάλυψη της ταυτότητάς του. Όπως παρατηρεί η Αθηνά Αθνασίου «Η πάσχουσα πόλη επιχειρεί να αποκτήσει πρόσβαση στη ζωή του Οιδίποδα και στα τραυματικά αίνιγματα που τη συνοδεύουν: η ζωή δε μας ανήκει ποτέ ολοκληρωτικά»¹. Άλλωστε ο Οιδίπους έχει ήδη μία φορά σώσει την πόλη, λύνοντας το αίνιγμα της Σφίγγας².

Ο τρόπος με τον οποίο πράττει είναι ακριβώς αυτός που αναφέρθηκε παραπάνω, δηλαδή με τα λόγια του και τα έργα του. Στέλνει τον Κρέοντα να πάρει χρησμό και αυτός γυρνώντας αποκαλύπτει: Για να σωθεί η πόλη πρέπει να βρεθεί ο δολοφόνος του Λαίου και να εξοριστεί. «Και καταριέμαι το φονιά, είτε ένας, είτε πολλοί, μαύρα και κακά τα τέλη να 'ναι της κακορίζικης ζωής του» είναι τα λόγια που εκφέρει ο Οιδίπους, αγνοώντας ότι καταριέται τον ίδιο του τον εαυτό.

¹ Αθνασίου Αθ., *Ζωή στο όριο: Δοκίμια για το σώμα, το φύλο και τη βιοπολιτική*, Εκκρεμές, Αθήνα 2007, σ. 142.

² Σύμφωνα με τον μύθο, η Σφίγγα ρώταγε τους περαστικούς το εξής αίνιγμα: «Ποιον το πρωί στέκεται στα τέσσερα, το μεσημέρι στα δύο και το βράδυ στα τρία;». Ο Οιδίπους ήταν αυτός ο οποίος έλυσε το αίνιγμα, απαντώντας «ο άνθρωπος», με αποτέλεσμα η Σφίγγα να πέσει από τον βράχο που στεκόταν και να αυτοκτονήσει.

Αυτά, λοιπόν, που ο χρησμός πρόσταξε για τη σωτηρία της πόλης αυτά και θα κάνει. Έτσι, η πράξη της αυτοεξορίας του ξεδιπλώνει τον πολιτικό της χαρακτήρα.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει ότι, με την επίκληση προς τον Κρέοντα να τον διώξει απ την πόλη¹, (ῥῆψόν με γῆς ἐκ τῆσδ' ὅσον τάχισθ', ὅπου θνητῶν φανοῦμαι μηδενὸς προσήγορος) ο Οιδίπους τιμωρείται, καθώς όντας απομονωμένος καθίσταται πλέον αδύναμος να πράξει. Η πράξη, όπως αναφέρθηκε προηγουμένως, καθίσταται δυνατή μόνο ανάμεσα στους ανθρώπους, η πολλότητα εμφανίζεται ως απαραίτητη προϋπόθεσή της. Για την Arendt «το να είναι κανείς απομονωμένος ισοδυναμεί με το να έχει στερηθεί την ικανότητα να πράττει»² και άρα – εφόσον η πράξη εμφανίζεται στο επίκεντρο του πολιτικού– να δρα πολιτικά. «Ο άπολις Οιδίπους –αυτός που η καταγωγή του είναι η εγκατάλειψη– καλείται να λογοδοτήσει ενώπιον την πόλης»³. Λογοδοτεί και πράττει αναζητώντας την εξορία.

2.4. Το αμετάκλητο και το απρόβλεπτο ως χαρακτηριστικά της πράξης

Δύο είναι τα κύρια χαρακτηριστικά της πράξης. Το αμετάκλητο και το απρόβλεπτο, στα οποία αντιστοιχούν δύο δυνάμεις ως αντίβαρο, η συγχώρεση και η υπόσχεση αντίστοιχα.

2.4.1 Το αμετάκλητο και η δύναμη της συγχώρεσης

Ως αμετάκλητο νοείται «η κατάσταση όπου δεν μπορούμε να αναιρέσουμε ό,τι έχουμε πράξει αν και δεν ξέραμε, ούτε θα μπορούσαμε να ξέρουμε, τι πράτταμε»⁴. Απέναντι σε αυτήν τη «σκληρή» ιδιότητα της πράξης η Arendt αναζητά ένα ισοζύγιο, έτσι ώστε να καθίσταται βιώσιμη η ανθρώπινη συμβίωση και άρα να πραγματώνεται η ελευθερία. Αυτό το ισοζύγιο, το αντιστάθμισμα στο αμετάκλητο της πράξης, είναι η συγχώρεση. Χωρίς τη συγχώρεση, την άφεση των αμαρτιών, τα ανθρώπινα όντα εγκλωβίζονται σε ότι έχουν πράξει και αδυνατούν να αρχίσουν κάτι καινούργιο, να θέσουν πάλι σε λειτουργία την πράξη.⁵

---

¹ Σοφοκλής, *Οιδίπους Τύραννος*, ό.π., στίχ. 1436-1437.

² Arendt, *Η ανθρώπινη κατάσταση*, ό.π., σ. 258.

³ Αθανασίου, *Η ζωή στο Όριο*, ό.π., σ. 145.

⁴ Arendt, ό.π., σ. 322.

⁵ Στο ίδιο, σ. 327.

Στον *Οιδίποδα Τύραννο* φαίνεται να μην επέρχεται συγχώρεση. Αντιθέτως, η πρώτη αντίδρασή του Οιδίποδα μετά την αποκάλυψη είναι η αυτοτύφλωση, η αυτοτιμωρία, στην οποία και πάλι αλληλοσυνδέονται και συνυπάρχουν η πράξη και η ομιλία.

Προηγείται ο θάνατος της συζύγου/μητέρας Ιοκάστης και έπεται η εξορία του από τη Θήβα. Τη θέση της συγχώρεσης καταλαμβάνει η τιμωρία. Όσον αφορά την τιμωρία, η Arendt την αντιλαμβάνεται ως «το ενάλλαγμα της συγγνώμης, διόλου όμως το αντίθετό της»,¹ με την έννοια ότι τόσο η συγγνώμη, όσο και η τιμωρία βάζουν έναν φραγμό στην αλυσιδωτή σειρά των αντιδράσεων, που οφείλονται στο αμετάκλητο των όσων έγιναν.

Ωστόσο, αν και η συγχώρεση δεν φαίνεται να επέρχεται στον *Οιδίποδα Τύραννο*, φαίνεται να επέρχεται τελικά στον *Οιδίποδα επί Κολωνώ*. Εκεί, ο Θησέας αποδέχεται τον εξόριστο Οιδίποδα και του προσφέρει άσυλο στην Αθήνα, όπου –όντας πλέον εξιλεωμένος– θα πεθάνει. Έτσι, σύμφωνα με την περιγραφή του αγγελιαφόρου σχετικά με τη σκηνή του θανάτου: «άνηρ γάρ οὐ στενακτὸς οὐδὲ σὺν νόσοις ἀλγεινὸς ἐξεπέμπετ', ἀλλ' εἴτις βροτῶν θαυμαστός»² (Το βέβαιο είναι πως δεν έφυγε στενάζοντας από τον πόνο μιας αρρώστιας. Σαν από θαύμα, θαυμαστός ο θάνατός του, για θνητό μοναδικός).

Η συγχώρεση δεν προκύπτει καθαρά, αλλά έμμεσα. Συγκεκριμένα, λαμβανομένων υπ' όψη, εκτός από το προαναφερθέν απόσπασμα για τη στιγμή θανάτου του Οιδίποδα, τα ακόλουθα λόγια του Θησέα:

«σκευή τε γάρ σε καὶ τὸ δύστηνον κἀρα δηλοῦ τον ἡμῖν ὄνθ' ὅς εἴ' καίσ' οἰκτίσας θέλω ἑπέρεσθαι, δύσμορ' Οἰδίπου»³ [...], (Τα ρούχα σου, το σκοτεινό κεφάλι σου δείχνουν σ' εμένα πως είσαι εσύ, δύσμοιρε Οιδίποδα. Γι' αυτό και συμπονώντας...)

«ὥστε ξένον γ' ἄνου δέν' ὄνθ', ὥσπερ σὺ νῦν, ὑπεκτραποίμην μὴ οὐ **συνεκώζειν**»⁴, (Δεν πρόκειται λοιπόν κανέναν ξένο, σαν κι εσένα, να τον κάνω πέρα, να μην παρασταθώ για να τον σώσω.)

«τίς δὴ τ' ἄνάνδρὸς **εὐμένειαν** ἐκβάλει τοιοῦδ'»⁵, (Λοιπόν ποιος έχει το δικαίωμα τέτοιου ανθρώπου να απορρίψει την ευμένειαν;)

---

¹ Στο ίδιο.

² Σοφοκλής *Οιδίπους επί Κολωνώ*, μτφρ. Δ.Ν. Μαρωνίτης, Μορφωτικό Ίδρυμα της Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 2004, στίχ. 1663-1665.

³ Στο ίδιο, στίχ. 555-557.

⁴ Στο ίδιο, στίχ. 565-566.

⁵ Στο ίδιο, στίχ. 631-632.

και την απάντηση του Οιδίποδα:

«ἐπεὶ το γ' εὐσεβὲς μόνοις παρ' ὑμῖν ἡῦρον ἀνθρώπων ἐγὼ καὶ τοῦ πει-
κῆς καὶ τὸ μὴ ψευδοστομεῖν»¹. (Γιατί ἀπ' ὅλους τους ἀνθρώπους σ' ἐσέ-
να μόνο βρήκα ευσέβεια, ἀλήθεια, ἐπιείκεια).

Συμπόνια, σωτηρία, ευμένεια, ἐπιείκεια. Τουλάχιστον τέσσερις λέξεις
προσιδιάζουν προς τὴ συγχώρεση. Καὶ μάλιστα στὴ συγχώρεση ὄχι μό-
νο ἀπὸ τους Θεούς, ἀλλὰ ἀπὸ ἕνα ἀνθρώπο, ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Θεσέα.
Πρόκειται ἀρα γιὰ μιὰ ιδιότητα, ἡ ὁποία «λειτουργεῖ ἀνάμεσα στους ἀν-
θρώπους», ὅπως σημειώνει ἡ Arendt.²

Σε αὐτὸ τὸ σημεῖο, δύο παρατηρήσεις χρειάζεται νὰ γίνουν σχετικὰ
με τὴν ἐννοια τῆς συγχώρεσης καὶ τῆς συγγνώμης. Ἀφενός, φανερώνε-
ται τὸ ἀπρόβλεπτο τῆς συγγνώμης. Ὅπως χαρακτηριστικὰ σημειώνει ἡ
Arendt «Ἡ συγγνώμη, με ἄλλους λόγους, εἶναι ἡ μόνη ἀντίδραση ποὺ
δεν ἀντιδρά ἀπλῶς ἀλλὰ δρᾷ πρωτογενῶς, χωρὶς νὰ προσδιορίζεται ἀ-
πὸ τὴν πράξη, ἡ ὁποία τὴν προκάλεσε»³. Ἡ συγγνώμη, λοιπόν, νοεῖται
ὡς πρωτογενῆς πράξης. Ἀφετέρου, ἡ τοποθέτηση τῆς συγγνώμης βρίσ-
κεται μετὰξὺ των ἀνθρώπων. Ἡ σύνδεσή τῆς ἐτσι με τὴν πράξη γίνεται
ἀκόμα ἐντονότερη, ἀφοῦ καὶ ἡ πράξη πραγματώνεται «στον ἐνδιάμεσο
χώρο».

2.4.2. Το ἀπρόβλεπτο καὶ ἡ δύναμη τῆς υπόσχεσης

Τὸ ἄλλο χαρακτηριστικὸ γνῶρισμα τῆς ἀνθρώπινης πράξης κατὰ τὴν
Arendt, εἶναι τὸ ἀπρόβλεπτο, τὸ ὁποῖο ἔχει διττὸ χαρακτήρα. Ἀφενός, τὸ
τι πράττει τὸ δρῶν υποκείμενο, μέσα σε συνθήκες πολλότητας, μπορεῖ
νὰ ἐπιφέρει διαφορετικὰ ἀποτελέσματα ἀπὸ αὐτὰ ποὺ θέλει καὶ ἔχει ἐπι-
διώξει ἐξ ἀρχῆς. Ἀφετέρου, αἰτία γιὰ τὸ ἀπρόβλεπτο τῆς πράξης εἶναι «ο
ζόφος τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς», τὸ ὅτι δηλαδὴ οἱ ἀνθρώποι δὲν μποροῦν
νὰ ἐγγυηθοῦν γιὰ τὸ ποια θὰ εἶναι ἡ ταυτότητά τους σε βάθος χρόνου.⁴
Ἀντίστοιχα με τὴ συγχώρεση, ἡ ὁποία λειτουργεῖ ὡς ἀντίβαρο στο ἀμε-
τάκλητο τῆς πράξης, ἡ υπόσχεση λειτουργεῖ ὡς ἀντίβαρο στο ἀπρόβλε-
πτο.

Ἡ υπόσχεση, λοιπόν, εἶναι αὐτή ποὺ «χρησιμεύει γιὰ νὰ στήνουμε μέ-
σα στὸν ὠκεανὸ τῆς ἀβεβαιότητας, ποὺ ἐξορισμοῦ εἶναι τὸ μέλλον, νησί-

---

¹ Στο ἴδιο, στίχ. 1125-1127.

² Arendt, ὁ.π., σ. 325.

³ Στο ἴδιο, σ. 327.

⁴ Στο ἴδιο, σ. 331.

δες βεβαιότητας».¹ Η ικανότητα του να δίνει κανείς υποσχέσεις είναι αυτή που διαχωρίζει την ανθρώπινη ύπαρξη από τη ζωική² και καθιστά έτσι δυνατή την ανθρώπινη συνύπαρξη, εκφράζοντας το ρωμαϊκό *pacta sunt servanda* (οι συμφωνίες πρέπει να τηρούνται).³ Έτσι, ο Οιδίπους, αφού έχει στείλει τον Κρέοντα να πάρει τον χρησμό, ο οποίος υποδεικνύει τι χρειάζεται να γίνει για τη σωτηρία της πόλεως, δηλώνει «όταν δ' ἴκηται, τηνικαυτ' ἐγὼ κακὸς μὴ δρῶν ἄν εἶην πάνθ' ὅσ' ἄν δηλοῖ θεός» (Αλλά όταν γυρίσει ὅσα φανερώσει και ορίσει ο θεός ανάξιος θα ἴμουν, ἕνας ἄθλιος θα ἴμουν αν δεν τα κάνω ὅλα).⁴ Ο λόγος και η πράξη παίρνουν υπόσταση μέσω της υπόσχεσης και –μέσω αυτή – το αριστοτελικό «εν δυνάμει», υπόσχεται ο Οιδίποδας, ὅτι θα γίνει «εν ενεργεία». Ο κυρίαρχος λοιπόν, υπόσχεται μέσω των λόγων του τη σωτηρία της πόλης.

Συνοψίζοντας, αυτές οι δύο δυνάμεις της ανθρώπινης ύπαρξης, η συγχώρεση και η υπόσχεση, λειτουργούν ταυτόχρονα ως αντίβαρο στις επισφαλείς ιδιότητες της ανθρώπινης πράξης, το αμετάκλητο και το απρόβλεπτο. Η δύναμη του «συγχωρεῖν» επιδρά στο παρελθόν, καταπραϋνώντας τις συνέπειες από τα ὅσα μιαρὰ έγιναν. Η δύναμη του «υπόσχεσθαι» επιδρά στο μέλλον, μειώνοντας την αστάθεια που επικρατεί στις συνθήκες πολλότητας και συμβάλλει στην συνέχεια των ανθρώπινων υποθέσεων⁵.

Συμπέρασμα / Επίλογος

Κλείνοντας αυτή την εργασία, συμπεραίνεται ὅτι, με ὅσα εκτέθηκαν παραπάνω, η δυνατότητα συσχέτισης των στοιχείων της φιλοσοφίας της Arendt με τον Οιδίποδα του Σοφοκλή, ως ἥρωα, είναι εφικτή. Οι έννοιες της πράξης, του λόγου, της πολλότητας, της αποκάλυψης, των δυνάμεων της συγχώρεσης και της υπόσχεσης, ὅπως διατυπώνονται και αναπτύσσονται στην *Ανθρώπινη Κατάσταση*, παίρνουν υπόσταση στο πρόσωπο του Οιδίποδα και στα ὅσα αυτός πράττει και λέγει. Ταυτόχρονα, τα ὅσα λέει και πράττει ο Οιδίπους μπορούν να πλαισιωθούν θεωρητικά από τα εν λόγω στοιχεία της φιλοσοφίας της Arendt. Μπορούν

---

¹ Στο ἴδιο, σ. 322.

² Friedrich Nietzsche, *Γενεαλογία της Ηθικής*, μτφρ. Α. Δικταίος, Γκοβόστη, Αθήνα 1990, σ. 57-58.

³ Arendt, *ὁ.π.*, σ. 331.

⁴ Σοφοκλής, *Οιδίποδας τύραννος*, ὁ.π., στίχ. 77-78.

⁵ Arendt, *ὁ.π.*, σ. 322.

δηλαδή τα κείμενα του Σοφοκλή και της Arendt να συσχετιστούν παραγωγικά.

Σκόπιμο είναι να επισημανθεί ότι το συγκεκριμένο ερώτημα, κατά πόσο υπάρχει αλληλεπίδραση μεταξύ στοιχείων της φιλοσοφικής σκέψης της Arendt με τον Οιδίποδα Τύραννο, επιδέχεται περαιτέρω έρευνα, που θα μπορούσε να επεκταθεί στην αρχαία τραγωδία εν γένει. Στο περιορισμένο πλαίσιο της συγκεκριμένης εργασίας, ο σκοπός ήταν να γίνει προσπάθεια αλληλοσυσχέτισης των συγκεκριμένων, ειδικών και περιορισμένων σημείων.

Τέλος, θα επιθυμούσα να τονίσω την έννοια που μου κίνησε περισσότερο το ενδιαφέρον μέσα από αυτήν τη διαδικασία. Πρόκειται για τη διαδικασία και τη στιγμή της αποκάλυψης. Η αποκάλυψη της ταυτότητας του Οιδίποδα και της καταγωγής του, σε συνδυασμό με την έννοια της αποκάλυψης, όπως αυτή νοείται στην Arendt, μέσω ομιλίας και πράξης, είναι ένα ζήτημα που εμφανίζεται σε κάθε άνθρωπο σε κάποια στιγμή της ζωής του. Και μάλιστα ορισμένες φορές εμφανίζεται όχι μόνο σαν ενδιαφέρον, αλλά ως επιτακτική ανάγκη. Στους στίχους 1076–1077, ο Οιδίπους εκφράζει επιτακτικά αυτήν την ανάγκη: «ὅποια χρήζει ῥηγνύτω· τοῦμόν δ' ἐγώ, κεί σμικρόν ἐστι, σπέρμ' ἰδεῖν βουλήσομαι» (Τη γενιά μου ζητώ. Όποια είναι Ποιος είμαι!).¹ Το θαυμαστό, κατά την προσωπική μου άποψη, είναι ότι στον Οιδίποδα η ανάγκη δεν προκύπτει εξ αρχής ως τέτοια, αλλά είναι η πράξη και η ομιλία –όπως αυτές εμφανίζονται στην *Ανθρώπινη Κατάσταση*– που φέρνουν στο φως την αποκάλυψη, την ταυτότητα, το «τοῦμόν δ' ἐγώ», που έχουν ως επακόλουθο τη συνειδητή ανάγκη για αυτογνωσία.

---

¹ Σοφοκλής, *Οιδίπους τύραννος*, ό.π., στίχ. 1076-1077.

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΣΧΟΛΗ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
‘ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ & ΙΣΤΟΡΙΑ’

ΕΠΕΤΗΡΙΔΑ 2015-2016

Αφιερωμένη στη μνήμη
του καθηγητή Σταύρου Ιωαννίδη

Επιμέλεια

δρ. Χρύσα Τζαγκαρουλάκη

Κείμενα

Αθανάσιος Αγγελίδης, Γιάννης Αντωνόπουλος, Κώστας Δημητρίου,
Γιάννης Κτενάς, Αλέξανδρος Μακρής, Δήμητρα Μαρέτα,
Έρτα Μάρτα, Μαρία Μούρτου-Ταραδεισοπούλου,
Δημήτρης Μπέκας, Άννα Μπουλουχούρη, Ουρανία Παπαδοπούλου,
Ευφροσύνη Παυλογεωργάτου, Βασιλική Τσώτσου,
Φίλιππος Χαλκιάς, Λευτέρης Χουντουλίδης

Αθήνα 2016